

ТАШАББУСЛИ БЮДЖЕТ ЖАРАЁНИДАГИ МАВЖУД МУАММОЛАР ТАҲЛИЛИ

Хасанов Камолiddин Абдураззоқович

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги хузуридаги
Бюджет-солиқ илмий тадқиқотлари институти
ORCID: 0009-0006-7789-4251
kamoliddin.xasanov@ifs.imv.uz

Акбарова Хамидахон Солижон қизи

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги хузуридаги
Бюджет-солиқ илмий тадқиқотлари институти
ORCID: 0009-0003-8248-540X
xamidaxon.akbarova@ifs.imv.uz

Аннотация. Ушбу мақолада ташаббусли бюджет жараёнларини ташкил этиш бўйича норматив-ҳуқуқий асослар таҳлили ҳамда “Очиқ бюджет” ахборот портали орқали ўтказилаётган “Ташаббусли бюджет” жараёнида амалга оширилган лойиҳалар таҳлили ёритилган. Шунингдек, ташаббускорлар овоз йиғишга сарфлаётган маблағларни лойиҳани молиялаштириш учун йўналтиришга имкон берувчи биргалликда молиялаштириш механизмига таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ташаббусли бюджет, очиқ бюджет, ахборот портали, давлат бюджети, жамоатчилик фикри.

АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ ПРОБЛЕМ В ИНИЦИАТИВНОМ БЮДЖЕТНОМ ПРОЦЕССЕ

Хасанов Камолiddин Абдураззоқович

Институт бюджетных и налоговых исследований при
Министерстве экономики и финансов Республики Узбекистан

Акбарова Хамидахон Солидjon кизи

Институт бюджетных и налоговых исследований при
Министерстве экономики и финансов Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье освещен анализ нормативно-правовой базы организации инициативных бюджетных процессов и анализ проектов, реализуемых в процессе «Инициативного бюджета», проводимый через информационный портал «Открытый бюджет». Также разработаны предложения по механизму софинансирования, который позволит инициаторам использовать средства, предназначенные для сбора голосов, для финансирования проекта.

Ключевые слова: инициативный бюджет, открытый бюджет, информационный портал, государственный бюджет, общественное мнение.

ANALYSIS OF EXISTING PROBLEMS IN THE INITIATIVE BUDGET PROCESS

Khasanov Kamoliddin Abdurazzokovich

*Institute of Budget and Tax Research under the
Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan*

Akbarova Hamidakhon Solijon kizi

*Institute of Budget and Tax Research under the
Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan*

Abstract. This article covers the analysis of legal frameworks for the organization of initiative budget processes and the analysis of the projects implemented in the process of "Initiative Budget" conducted through the "Open Budget" information portal. Proposals have also been developed for a co-financing mechanism, which would allow initiators to use the money spent on collecting votes to finance the project.

Keywords: initiative budget, open budget, information portal, state budget, public opinion.

Кириш.

Жаҳон амалиётида кенг қўлланилаётган партисипатор бюджетлаштириш тажрибаси турли мамлакатларда методологик жиҳатдан бир-бирига жуда ўхшаш бўлиб, унинг асосий мазмуни кенг жамоатчиликни бюджет маблағлари сарфланишида иштирок этиш ва қарор қабул қилишга жалб қилишдан иборат.

Партисипатор бюджетлаштириш биринчи марта 1989 йилда Бразилиянинг Порто-Алегри шаҳрида бюджет маблағларини сарфлашнинг устувор йўналишларини белгилашда қўлланилган ва ижтимоий тенгсизликка қарши кураш воситаси сифатида жорий этила бошланган. Натижада, Бразилия тажрибаси Лотин Америкасига, кейин эса Европага тарқалиб, XXI асрда бу амалиёт Африка, АҚШ, Хитой ва Жануби-Шарқий Осиёда амалга оширилди. Бутун дунёда партисипатор бюджетлаштириш амалиётининг ривожланиши фуқаролар томонидан энг долзарб ҳисобланган ҳудуд муаммоларини ҳал қилишда давлат молиясини биргаликда бошқариш эҳтиёжи пайдо бўлиши билан изоҳланади.

2021 йилдан Ўзбекистонда хориж мамлакатларнинг илғор тажрибаларини ўрганган ҳолда жамоатчилик фикри асосида шакллантириладиган бюджет модели – "Ташаббусли бюджет" ишлаб чиқилди ва амалиётга жорий этилди. Шунингдек, ташаббусли бюджет жараёнини ҳуқуқий жиҳатдан мустақамловчи бир қатор норматив ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Бугунги кунда ушбу тизим аҳолига давлат молиясини бошқаришда дахлдорлик, очиқлик ва шаффофликни таъминлаш борасида таъсирчан восита сифатида ҳизмат қилмоқда.

Ташаббусли бюджет тизими фуқароларнинг жойлардаги долзарб муаммоларни ҳал этишига ҳамда бюджет жараёнида фаол иштирок этишига замин яратиб, аҳолини қийнаб келаётган кўплаб муаммолар ушбу тизим орқали ўз ечимини топмоқда.

Ташаббусли бюджет ислохотлари доирасида Ўзбекистоннинг 2025-2027 йилларга мўлжалланган фискал стратегияси⁵ муҳим аҳамият касб этади. Фискал стратегия доирасида ташаббусли бюджет тизимини доимий такомиллаштириб бориш, жумладан, назорат инструментларини кенгайтириш, жамоатчилик назоратини янада кучайтириш, ҳудудий ҳокимликлар масъулиятини ошириш, мажбурий овоз тўплашга қарши курашиш, "аралаш молиялаштириш" амалиётини жорий этиш режалаштирилган. Буларнинг барчаси ташаббусли бюджетлаштиришни янада ривожлантириш учун зарур шароитларни яратади.

⁵ 2025-2027 йилларга мўлжалланган фискал стратегияси
<https://api.mf.uz/media/filestore/Fiskal%20strategiya%202025-2027.pdf>

Куйида Ўзбекистонда ташаббусли бюджет жараёнидаги муаммолар таҳлили ва аниқланган муаммоларнинг ечими юзасидан таклифлар ишлаб чиқилган.

Адабиётлар шарҳи.

Ташаббусли бюджетлаштириш давлат молияси билан бевосита боғлиқ бўлиб, ҳамма жойда минтақавий давлат молия сиёсатининг объектига айланиб бормоқда. Бу фуқаролар манфаатларидан келиб чиққан ҳолда бюджет маблағларидан фойдаланиш устуворлиги ва жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг самарали механизмлари орқали бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини оширадиган воситадир. Иқтисодчи олимлар томонидан бундай бюджетлаштиришни “фуқаролар бюджети” (participatory budgeting) деб ҳам талқин этилади (Sinkina, 2015).

Лойиҳаларни ташаббусли бюджетлаштиришни таснифлашнинг бешта асосий мезонлари мавжуд:

- бюджет масалаларини муҳокама қилиш;
- маҳаллий давлат ҳокимияти органлари вакиллари иштироки;
- кетма-кетликда лойиҳани амалга ошириш жараёни;
- фуқаролар иштирокида жамоатчилик муҳокамаси;
- жамоатчилик ҳисоботини ташкил этиш (Vagin & other, 2015).

Шундай қилиб, бюджетлаштиришда иштирокчи қарорлар қабул қилиш жараёнига, жумладан, ҳудудларнинг ижтимоий муаммоларини ҳал қилишда қандай ҳаракатлар самаралироқ бўлиши ҳақидаги қарорларни қабул қилиш жараёнига жалб қиладиган маслаҳатчи демократиянинг элементи сифатида кўриш мумкин (Gavrilova, 2016).

Иқтисодчи олимлар ташаббусли бюджетлаштиришининг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти, демократик жамият қуришда унинг зарурати бўйича илмий изланишлар олиб боришган.

Хусусан, Вагин В.В., Тимохина Э.А. фикрича, ташаббусли бюджет – бюджет маблағларини сарфлаш объектларини белгилаш ва танлашда фуқароларнинг бевосита иштирокида маҳаллий аҳамиятга эга бўлган масалаларни ҳал этиш, шунингдек, танланган лойиҳаларни амалга ошириш устидан кейинги мониторингни амалга ошириш бўйича фуқаролар ташаббусига асосланган турли амалиётлар мажмуи (25 QUESTIONS ON INITIATIVE BUDGETING, 2017).

Бюджет ҳамжамияти РЕМПАЛ («Взаимное обучение и обмен опытом в управлении государственными финансами»)нинг Бюджет саводхонлиги ва бюджет шаффофлиги ишчи гуруҳи томонидан нашр этилган нашрда таъкидланганидек, "ташаббусли бюджетлаштириш" бу "одамлар ўз маблағларидан қандай фойдаланиш тўғрисида қарор қабул қиладиган механизм ёки жараён"дир"⁶.

Тадқиқот методологияси.

1. Ташаббусли бюджет лойиҳаларини амалга ошириш кўламини кенгайтириш мақсадида ташаббускорлар овоз йиғишга сарфлаётган маблағларни лойиҳани молиялаштириш учун йўналтириш (*фуқаролар ташаббуси жамғармаси махсус ғазна ҳисобварағига*), биргаликда молиялаштириш, краудфандинг, диаспора маблағлари, корпоратив хайрия ва бошқалардан фойдаланиш.

Хусусан, биргаликда молиялаштиришда лойиҳаларга бюджетдан лойиҳа қийматининг 85 фоизи миқдорида маблағ ажратилади. Лойиҳа қийматининг қолган 15 фоизи биргаликда молиялаштириш орқали, ташаббускорлар, тадбиркорлар ҳамда маҳалла бюджети маблағлари орқали таъминланади.

⁶ «Общественное участие в бюджетной политике и бюджетном процессе. Создание и/или укрепление соответствующих механизмов в странах РЕМПАЛ»: Подготовлено Рабочей группой бюджетного сообщества (БС) по вопросам бюджетной грамотности и прозрачности бюджета – Май 2020 г.

Бунда тўпланган овоз ва йўналтирилган маблағларга нисбатан 70 га 30 вазн, яъни туман миқёсида лойиҳа учун энг кўп овоз тўпланган лойиҳага 70 балл (қолган лойиҳаларга бериладиган балл тўплаган овозига мутаносиб равишда камайиб боради), Биргаликда молиялаштириш маблағлари миқдори учун 30 баллгача берилади.

Биргаликда молиялаштириш маблағлари миқдори лойиҳа қийматининг 15 фоизидан ошмаслиги керак, бунда шакллантирилган ҳар 1 фоиз маблағлар учун 2 баллдан берилади. Биргаликда молиялаштириш маблағлари фуқаролар, яқка тартибдаги тадбиркорлар ҳамда юридик шахсларнинг ихтиёрий равишда бериладиган пул маблағлари, маҳалла бюджети маблағлари ҳисобидан шакллантирилади.

Бунда, бюджет ташкилотларида ишловчи ходимларнинг иш ҳақлари ҳисобидан маблағларни мажбурий шакллантиришга йўл қўйилмайди, агарда ушбу ҳолат аниқланганда мазкур лойиҳанинг ташаббусли бюджет жараёнидаги иштироки тўхтатилади.

Ҳар бир лойиҳа тўплаган баллар қуйидаги формула бўйича ҳисобланади, бунда йиғилган баллар овозлар сони энг кўп бўлган лойиҳага нисбатан пропорционал бўлиши, ҳамда биргаликда молиялаштириш миқдори ҳисобга олиниши таъминланади:

$$\text{Балл}_i = \frac{V_i}{V_{\max}} \times S + C_f$$

бу ерда:

Балл_i – лойиҳага бериладиган умумий балл миқдори

V_i – i лойиҳа учун берилган овозлар сони

V_{\max} – энг кўп овоз йиққан лойиҳадаги овозлар сони

S – эришиш мумкин бўлган максимал 70 балл

C_f – биргаликда молиялаштиришга бериладиган балл миқдори ва у қуйидаги формула орқали ҳисобланади:

$$C_f = \frac{CFC}{PV} \times 200$$

бу ерда:

CFC – лойиҳа учун биргаликда молиялаштириш маблағлари миқдори (Co-Funding Contribution amount)

PV – лойиҳа қиймати

Биргаликда молиялаштириш маблағлари миқдорининг лойиҳа қийматига нисбати $0 \leq CFC/PV \leq 0,15$ оралиғида бўлиши шарт, яъни биргаликда молиялаштириш маблағлари учун ихтиёрий равишда бериладиган пул маблағлари умумий суммаси лойиҳа қийматининг 15% дан ошмаслиги шарт.

Мисол учун: Тошкент ш. Юнусобод тумани Мингчинор маҳалласи, Лолазор қўчасида қиймати 900,0 млн сўм бўлган кўча чироқларини ўрнатиш лойиҳаси овоз бериш жараёнида 3200 та овоз билан туманда учинчи ўринни эгаллаган (энг кўп овоз йиғган лойиҳа 3500 овоз олган), биргаликда молиялаштириш миқдори (CFC) 117,0 млн сўмни ташкил этди (лойиҳа умумий қийматига нисбатан 13%). Бунда мазкур лойиҳанинг тўплаган баллиқуйидагича ҳисобланади:

$$\text{Балл}_i = 70 * \left(\frac{3200}{3500}\right) + \left(\frac{117}{900}\right) * 200$$

Лойиҳа берилган овозлар бўйича 64 балл, биргаликда молиялаштириш миқдори учун 26 балл, жами 90 балл тўплаган.

Биргаликда молиялаштириш маблағлари тегишли маҳалла махсус ғазна ҳисобварағида тўпланади ва фақатгина лойиҳа ғолиб деб топилганда маҳаллий бюджет фуқаролар ташаббуси жамғармаси махсус ғазна ҳисобварағига ўтказиб берилади. Лойиҳа ғолиб деб топилмаган тақдирда эса ташаббускорлар томонидан йиғилган маблағлар маҳалла махсус ғазна ҳисобварағида сақланади, ва ташаббускорларнинг розилиги билан кейинги мавсум лойиҳалари учун биргаликда молиялаштириш маблағлари ҳисобига ўказилиши ёки уларнинг талабларига биноан қайтарилиши мумкин.

Биргаликда молиялаштириш маблағлари эвазига иқтисод қилинган маблағлар ҳисобидан кейинги ўринлардаги лойиҳаларни молиялаштириш имкони яратилади.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Ўзбекистонда фуқароларни бюджет жараёнига жалб этиш механизми Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 августдаги “Бюджет маълумотларининг очиқлигини ва бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–3917-сон Қарори Lex.uz. (2018) билан мустақамланган. Қарорга кўра 2019 йилда бюджет маблағларини тақсимлашда туман (шаҳар)лар бюджетлари кўшимча манбаларининг камида 10 фоизини жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тадбирларга йўналтирилиши белгиланган механизм жорий этилган. Шунингдек, шу йилнинг ўзида, Давлат бюджети тўғрисидаги маълумотлар, жамоатчилик фикрини шакллантириш учун туман (шаҳар)лар бюджетларининг кўшимча манбалари ҳисобидан молиялаштирилиш таклиф этилаётган тадбирлар тўғрисидаги маълумотлар ҳамда бюджет жараёнини такомиллаштириш бўйича таклифларни ўзида мужассам этган “Очиқ бюджет” ахборот портали ишга туширилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 13 апрелдаги “Бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ–5072-сон Қарори Lex.uz. (2021) билан 2021 йилдан “Очиқ бюджет” ахборот порталининг янги версияси ишга туширилган, шунингдек, хориж мамлакатларининг илғор тажрибалари ҳамда халқаро экспертларнинг билдирган фикрлари ёрдамида ташаббусли бюджет жараёни амалиётга жорий этилган. Бунда, туман (шаҳар)ларида тегишли бюджетларнинг тасдиқланган умумий харажатларининг 5 фоизи жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тадбирларни молиялаштиришга йўналтириш ҳамда туман (шаҳар)лар бюджетлари кўшимча маблағларининг энг кам миқдорини 10 фоиздан 30 фоизга ошириш белгиланган.

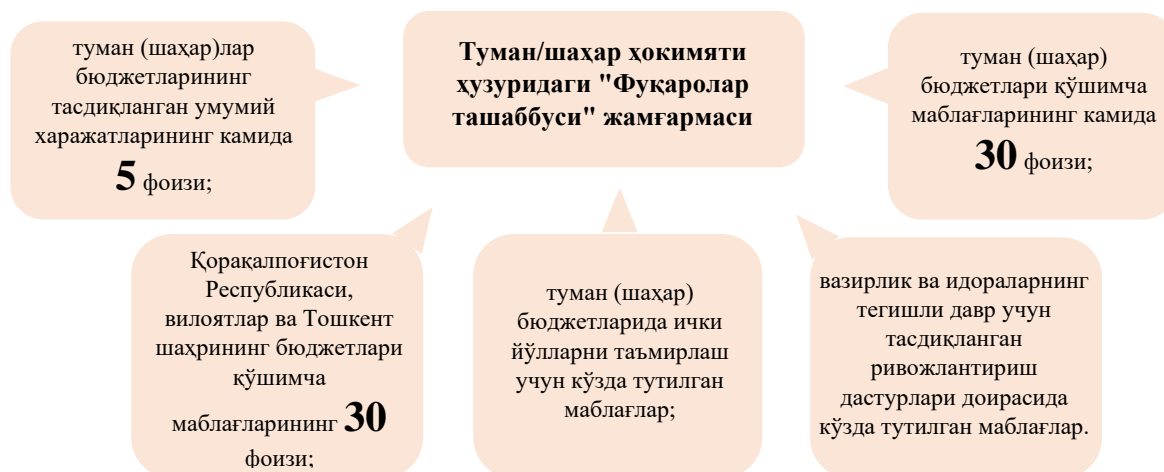
Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг 2021 йил 22 апрелдаги “Маҳаллий бюджет маблағлари сарфланишида жамоатчилик иштирокини таъминлаш тўғрисида”ги КҚ–213-IV-сон Қарорига мувофиқ Туман (шаҳар) бюджетлари маблағларини жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тадбирларга йўналтириш, шунингдек, “Очиқ бюджет” портали орқали жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тадбирларни молиялаштириш тартиби қабул қилинган.

Ўтказилган дастлабки Ташаббусли бюджет жараёнида энг кўп келиб тушган таклифларнинг аксарият қисмини ички йўللارни таъмирлаш билан боғлиқ муаммолар ташкил этган. Шу муносабат билан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 22 сентябрдаги ““Очиқ бюджет” ахборот портали орқали жамоатчилик фикри асосида шаклланган тадбирларни молиялаштиришни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–5250-сон Қарори Lex.uz. (2021)га асосан 2022 йил 1 январдан бошлаб туман ва шаҳарлар бюджетлари параметрларида ҳудудий ички йўللарни таъмирлаш учун ажратиладиган маблағларнинг 50 фоизи «Очиқ бюджет» ахборот портали орқали жамоатчилик фикри асосида аниқланган ички йўллارни таъмирлашга йўналтириш белгиланди.

Навбатдаги мавсумлар давомида фуқароларнинг ушбу жараёнга бўлган қизиқиши ва ишончининг ортиши натижасида кўп овоз тўплаган лекин ғолиб бўлмаган лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 7 апрелдаги “Туман ва шаҳар бюджетлари маблағларини жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тадбирларга йўналтириш жараёнларида фуқароларнинг иштирокини янада қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги ПҚ-197 сон Қарори (Www.lex.uz., 2022) ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 25 октябрдаги “Жамоатчилик фикри асосида шакллантириладиган лойиҳаларни молиялаштириш қўламини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-409 сон Қарор (Lex.uz., 2022)ларига асосан 2022 йилнинг иккала мавсуми доирасида ҳар бири 2 мингдан ортиқ овоз тўплаган, лекин ғолиб деб топилмаган лойиҳалар қўшимча равишда ғолиб деб топилган.

2 мингдан ортиқ овоз тўплаган, лекин ғолиб деб топилмаган лойиҳалар 2023 йил 1 мавсумда ҳам Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 10 апрелдаги “Ташаббусли бюджетлаштириш амалиётини янада такомиллаштириш ҳамда фаол маҳаллаларни қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-117 сон Қарори (Lex.uz., 2023) га асосан ғолиб деб топилган.

«Обод қишлоқ» ва «Обод маҳалла» дастурлари доирасида молиялаштириладиган тадбирлар 2023 йилдан бошлаб жамоатчилик фикри асосида «Очиқ бюджет» ахборот портали орқали овоз бериш йўли билан аниқланиши Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 3 майдаги “«Обод қишлоқ» ва «Обод маҳалла» дастурларини жамоатчилик фикри асосида ташаббусли бюджетлаштириш жараёнлари орқали амалга ошириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 183-сон Қарори (Lex.uz., 2023) билан белгиланган.

1-расм. Ташаббусли бюджет жараёнларини молиялаштириш

2024 йилда ташаббусли бюджет жараёнлари янги босқичга олиб чиқилди. Хусусан, ўтган давр мобайнида орттирилган тажрибани инобатга олган ҳолда мазкур тизимни янада такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг 2024 йил 30 январдаги “Ташаббусли бюджет жараёнларини ўтказиш ҳамда молиялаштириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги КҚ-666-IV-сон Қарори (Lex.uz., 2024) қабул қилинди. (Мазкур қарорга асосан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг 2021 йил 22 апрелдаги КҚ-213-IV-сон Қарори иловаси ўз кучини йўқотган).

Қарорга кўра ташаббусли бюджет жараёнларини молиялаштириш манбалари қуйидагилардан иборат (1-расм).

Маблағларни ташаббусли бюджет жараёнини молиялаштиришга йўналтириш учун туман (шаҳар) ҳокимликларида бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари шаклидаги Фуқаролар ташаббуси жамғармаси шахсий ғазна ҳисобварағи очилади.

Ташаббусли бюджет жараёни бир нечта босқичларлардан иборат бўлиб, қуйидагича амалга оширилади (2-расм):

2-расм. Ташаббусли бюджет жараёнларини ўтказиш босқичлари

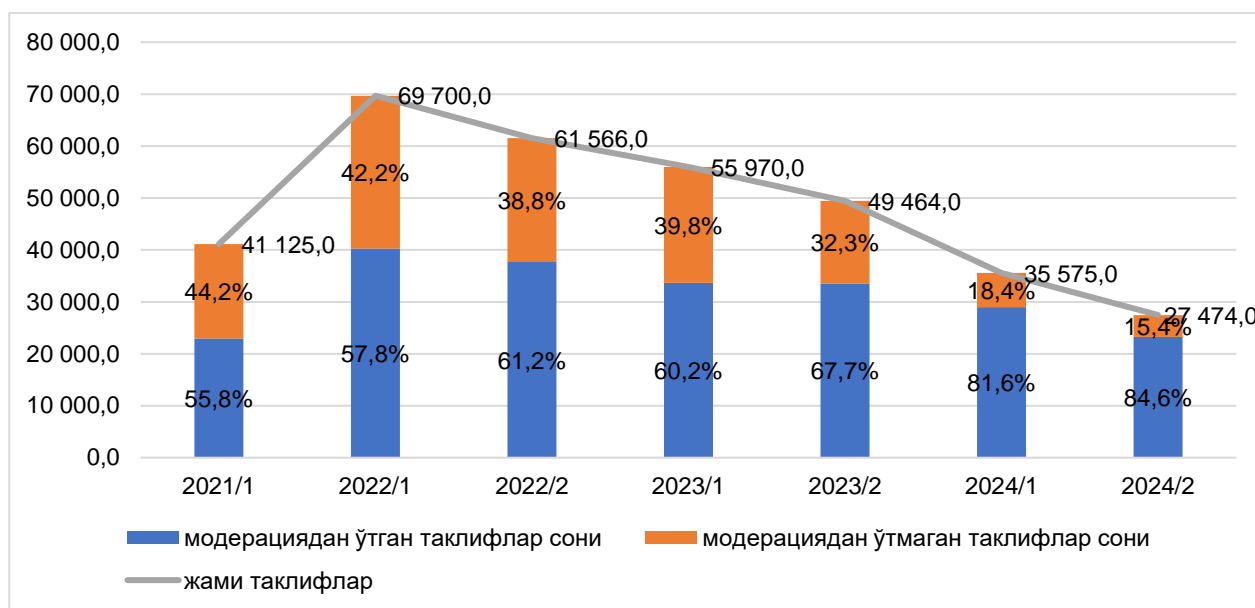
Мамалакатда яшил боғ ва жамоат паркларини барпо этиш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 26 мартдаги “Жамоатчилик фикри асосида ишлаб чиқилган «менинг боғим» лойиҳаларини шакллантириш ва молиялаштириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 156-сон Қарори (Lex.uz., 2024) қабул қилинган. Қарорга мувофиқ, «Яшил макон» умуммиллий лойиҳасини амалга оширишда Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан ҳар йили ажратиладиган маблағларнинг камида 50 фоизи «яшил боғ» ва «яшил жамоат паркларини» ташкил қилиш учун «Очиқ бюджет» ахборот портали орқали жамоатчилик фикри асосида ишлаб чиқилган «Менинг боғим» лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтирилиши белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг 2024 йил 29 июлдаги “Ташаббусли бюджет жараёнларини ўтказиш ҳамда молиялаштириш тартиби тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги КҚ-787-IV сон Қарори (Lex.uz., 2024) билан КҚ-666-IV-сон Қарорига бир қатор ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Бунда, овоз бериш босқичи 10 кунга камайтирилди, Халқ депутатлари туман (шаҳар) кенгашлари ваколатини кенгайтириш мақсадида – уларга туман (шаҳар) бюджети қўшимча маблағлари ҳисобидан қўшимча ғолибларни эълон қилиш ҳамда мажбурий овоз тўпланган лойиҳаларни бекор қилиш ваколати берилди.

Шунингдек, 2025 йил 1 мавсумдан бошлаб барча маҳаллалар учун ғолиб бўлиш имкониятини яратиш мақсадида ташаббусли бюджет доирасида сўнгги мавсумларда кетма-кет икки маротаба ғолиб деб топилган маҳаллалар (ташкilotлар) учун навбатдаги иккита мавсум доирасида лойиҳа киритиш имконияти чекланиши белгиланди.

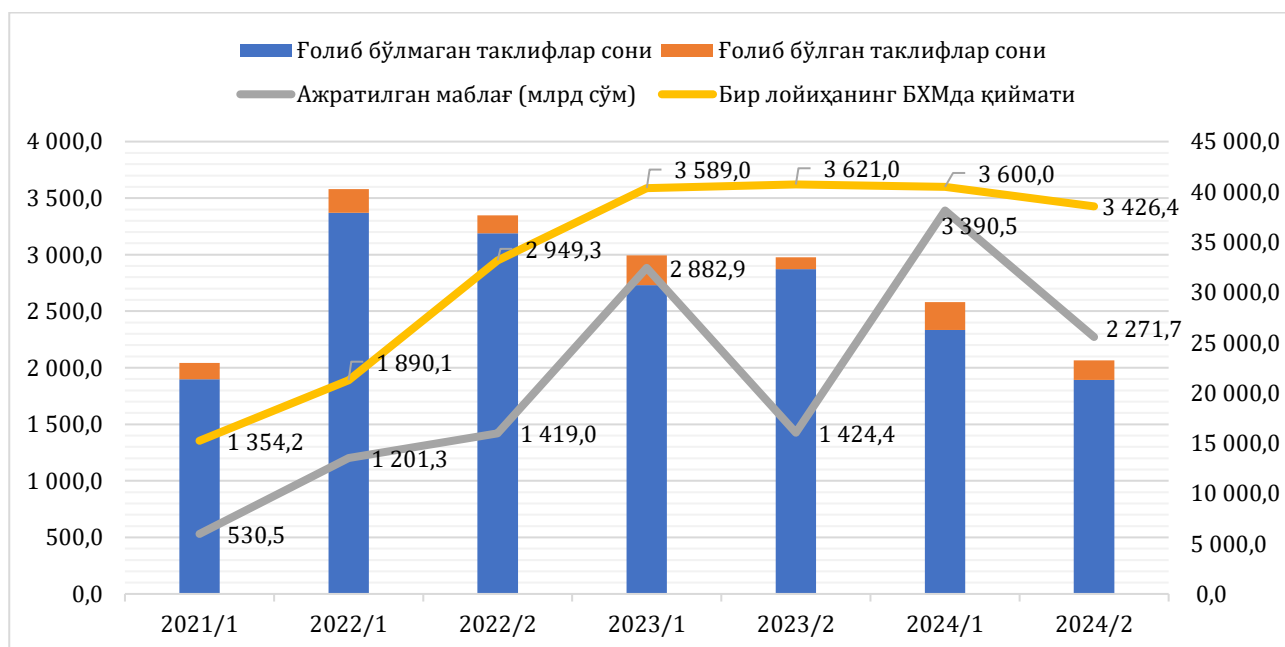
Иқтисодиёт ва молия вазирлигининг маълумотларига кўра, ташаббусли бюджет жараёнида 2021 йилдан 2024 йил 2 мавсумга қадар келиб тушган таклифлар сони 340,8 мингтани ташкил этди. Бунда, фуқаролар томонидан 2021 йилда 41 125 та таклифлар келган бўлса, 2022 йилда 131 266 та, 2023 йилда 105 434 та ҳамда 2024 йилда жами 63 049 та таклифлар билдирилган. (Маълумот учун: 2024 йил 2 мавсум якунлари бўйича умумий қиймати 2,2 трлн сўмни ташкил этган 1 950 та лойиҳалар ғолиб деб топилди).

Модерация жараёнидан 220 мингта таклифлар маъқулланиб, овоз бериш жараёнига ўтказилган. Бунда, 2021-2024 йилларда мос равишда келиб тушган таклифларнинг 56 фоизи (22 966 та), 59 фоизи (40 277 та ва 37 670 та), 63 фоизи (33 680 та ва 33 489 та) ҳамда 82 фоизи (29 015 та ва 23 246 та) қабул қилинган.

3-расм. Жами таклифларга нисбатан модерациядан ўтган таклифлар улуши, фоизда

Ташаббусли бюджет жараёнининг дастлабки мавсумларида деярли 50 фоиз лойиҳалар саралашдан ўтмаган бўлса, мавсумдан мавсумга ўтган сари лойиҳаларнинг аксарият қисми овоз бериш жараёнига ўтган. Айниқса, 2024 йилнинг иккала мавсумларида мос равишда 81,6 фоиз ва 84,6 фоиз таклифлар саралашдан ўтган ва овоз бериш босқичига ўтказилган. Ушбу маълумотлар ташаббусли лойиҳаларнинг аксарият қисми саралаш босқичидан ўтказилганлигидан далолат беради. Бунда, белгиланган мезонларга мос келмайдиган, яъни тадбиркорлик хусусиятига эга бўлган лойиҳалар ҳам саралаш босқичидан ўтказилган⁷.

4-расм. 2021-2024 йил мавсумларида бир лойиҳанинг БХМдаги қиймати, баробар

⁷ <https://uza.uz/ru/posts/tashabbusli-byudzhet-zharayonlarida-tadbirkorlik-subektlari-golib-bolgani-keskin-tanqid-qilindi-662158?q=%2Fposts%2Ftashabbusli-byudzhet-zharayonlarida-tadbirkorlik-subektlari-golib-bolgani-keskin-tanqid-qilindi-662158>

Шунингдек, 2021 йилда овоз бериш жараёнларида 1,1 млн та овоз берилган бўлса, 2022 йил жами 14,5 млн та, 2023 йилда жами 34,2 млн та овоз берилган. 2024 йилдан “Бир фуқаро – бир овоз” тамойилининг жорий этилиши ушбу овоз бериш жараёнининг янада шаффоф ва адолатли бўлишига ҳисса қўшди. Натижада 2024 йил 1 мавсумда жами 29 015 та ташаббус учун деярли 11,7 млндан ортиқ овоз билан 2 770 та, 2024 йил 2 мавсумда жами 7,2 млн та овоз билан 1 950 та, барча мавсумларда эса жами 14,6 мингта лойиҳа ғолиб бўлди.

Таҳлилларга кўра, вилоятлар кесимида аҳолини ташаббусли бюджет жараёнига жалб қилинганлик даражаси ҳам мавсумдан мавсумга ошиб бормоқда. Айниқса, Сурхондарё, Фарғона ва Қашқадарё вилоятларида аҳолининг мазкур жараёндаги иштирокининг улуши юқори бўлган. Сурхондарё вилоятида аҳолининг овоз бериш жараёнига жалб қилинганлик даражаси 2022 йил 1 мавсумдан бошлаб 50 фоиздан паст кўрсаткичга эга бўлмаган, 2023 йил 1 мавсумда эса қарийб 106,8 фоизни ташкил этган. Бунда ушбу мавсумда Сурхондарё вилоятида 4 250 лойиҳа ғолиб бўлган бўлса, Олтинсой тумани (Олтинсой туманида 2023 йилда доимий аҳоли сони 187,9 минг кишини ташкил этган)да бир лойиҳа энг юқори 21 301 та овоз тўплаган ва ғолиб бўлган, бу туман жами аҳоли сонининг 11 фоизни ташкил этган. Умуман олганда, 2023 йил 1 мавсумда барча вилоятларда ушбу кўрсаткичнинг юқори даражасини кўриш мумкин. Фарғона вилояти ҳам айнан мана шу мавсумда 93,5 фоиз кўрсаткичга эга бўлган.

1-жадвал

**2021-2024 йил 1 мавсумларда ҳудудлардаги аҳоли сонига
нисбатан берилган овозлар улуши**

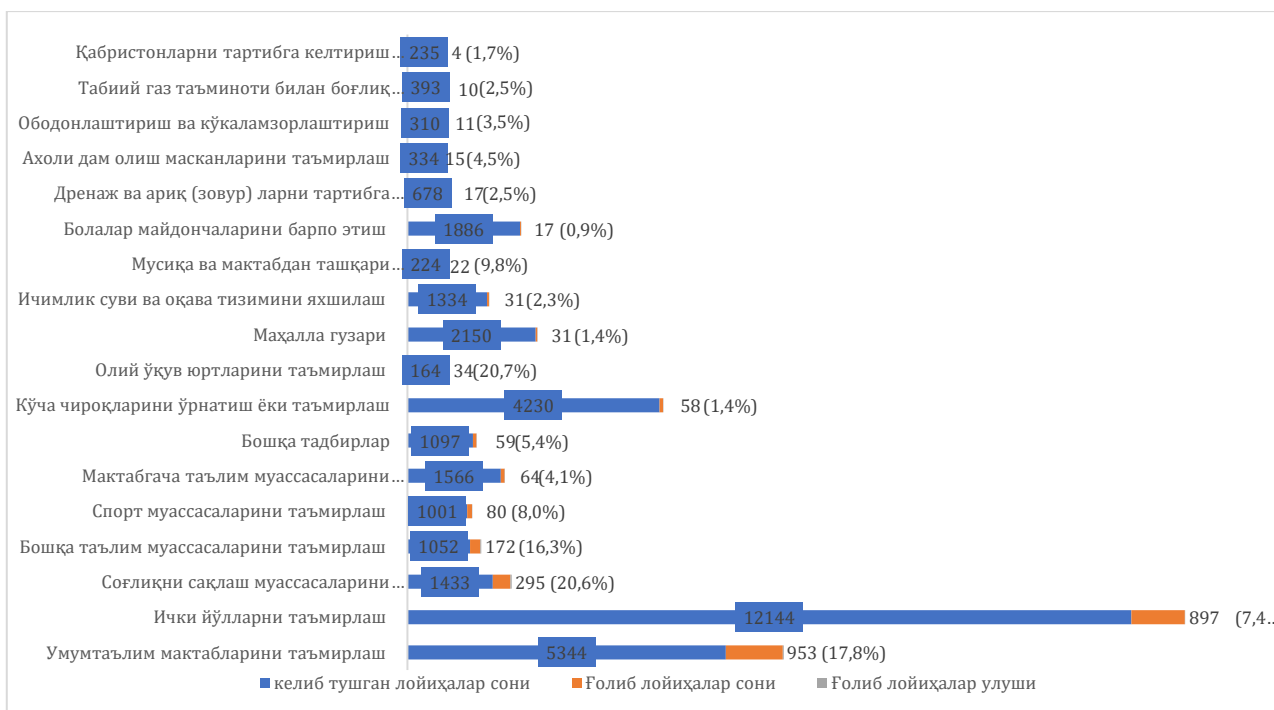
Ҳудуд номи	2021 йил	2022 йил 1 мавсум	2022 йил 2 мавсум	2023 йил 1 мавсум	2023 йил 2мавсум	2024 йил 1 мавсум
Андижон вилояти	1,0%	9,2%	15,0%	29,1%	18,8%	22,7%
Бухоро вилояти	2,9%	12,4%	16,1%	37,4%	17,6%	23,9%
Жиззах вилояти	2,3%	15,7%	14,6%	38,7%	15,3%	28,9%
Қашқадарё вилояти	2,3%	11,3%	19,8%	47,3%	26,7%	33,1%
Қорақалпоғистон Республикаси	3,0%	7,4%	6,7%	18,8%	14,2%	18,7%
Навоий вилояти	7,5%	20,5%	16,4%	39,9%	16,0%	24,9%
Наманган вилояти	2,8%	21,0%	17,7%	35,8%	13,7%	22,3%
Самарқанд вилояти	1,3%	9,1%	14,7%	29,0%	18,7%	26,5%
Сирдарё вилояти	1,3%	5,4%	3,9%	8,0%	5,5%	7,8%
Сурхондарё вилояти	7,9%	63,5%	53,0%	106,8%	52,1%	83,7%
Тошкент вилояти	2,9%	13,7%	15,7%	29,3%	15,4%	20,1%
Тошкент шаҳри	0,5%	4,3%	4,5%	10,9%	9,2%	9,3%
Фарғона вилояти	5,0%	21,6%	25,8%	93,5%	34,6%	52,6%
Хоразм вилояти	4,7%	14,4%	18,7%	23,8%	13,9%	17,5%

2021 йилдан 2024 йил 1 мавсумга қадар фуқаролар томонидан илгари сурилган лойиҳаларнинг аксарият қисми умумтаълим мактабларини таъмирлаш ва жиҳозлаш - 4380 та лойиҳа 34% (3,3 трлн сўм, 32%), йўлларни таъмирлаш - 3439 та лойиҳа 27% (3,3 трлн сўм, 32%), соғлиқни сақлаш муассасаларини таъмирлаш ва жиҳозлаш - 1335 та лойиҳа 10,5% (1,2 трлн сўм, 11,6%), мактабгача таълим муассасаларини таъмирлаш ва жиҳозлаш - 683 та лойиҳа 5,4% (431 млрд сўм, 4,2%) ёритиш тизимларини яхшилаш 416 та лойиҳа 3% (275 млрд сўм, 2,6%) ва ичимлик суви таъминоти 393 та лойиҳа 3% (243 млрд сўм, 2,3%) ташкил қилган.

5-расм. 2021 йилдан 2024 йил 1 мавсумга қадар энг кўп илгари сурилган лойиҳалар (соҳалар кесимида, фоизда)

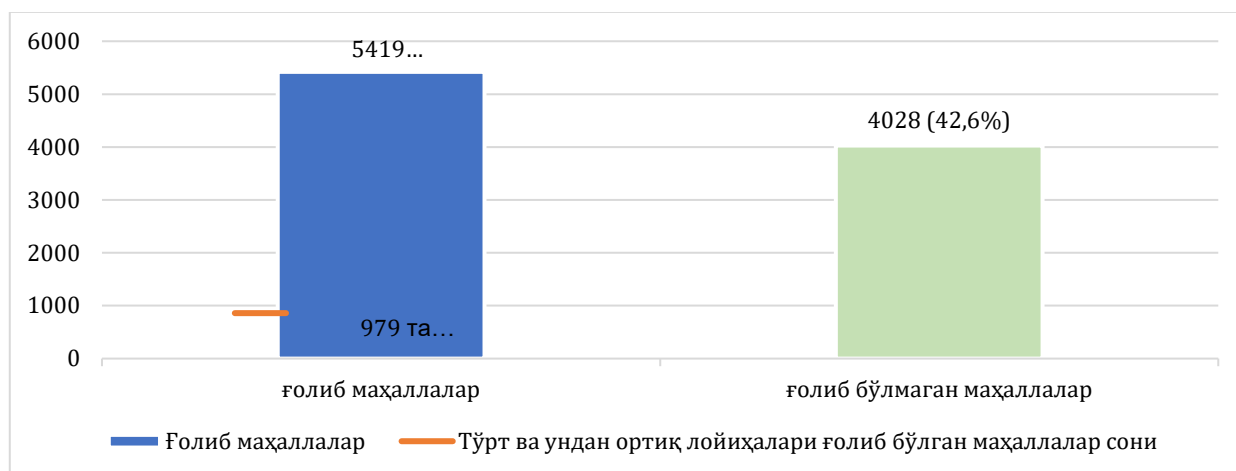
2024 йил 1 мавсумда умумтаълим мактабларини таъмирлаш ва жиҳозлаш тадбирлари бўйича келиб тушган лойиҳалар сони 5344 тани ташкил этган бўлса, шундан 953 та лойиҳа ғолиб бўлган ёки мазкур соҳа бўйича жами келиб тушган лойиҳаларнинг 17,8%ини ташкил қилган. Соғлиқни сақлаш муассасаларини таъмирлаш тадбирларида 20,6%, бошқа таълим муассасаларини таъмирлаш тадбирларида лойиҳаларнинг 16,3%и ғолиб бўлган. Бироқ ёритиш тизимларини яхшилаш тадбирлари бўйича 1,4%, маҳалла гузари (маҳаллада умумфойдаланишда бўлган бошқа объектлар) ни таъмирлаш-тиклаш билан боғлиқ тадбирлар 1,4%, болалар майдончаларини барпо этиш ёки таъмирлаш тадбирлари бўйича 0,9% лойиҳалар ғолиб бўлган.

6-расм. Келиб тушган ҳамда ғолиб лойиҳалар сони (2024 йил 1 мавсум).

2021 йилдан 2024 йил 1 мавсумга қадар Республикамизда жами маҳаллалар сони 9447 тани ташкил этади, шундан 5419 та (57 фоиз) маҳаллаларда 12736 та лойиҳалар ташаббусли бюджет жараёнида ғолиб бўлган, 979 та маҳаллаларда (18 фоиз) тўрт ва

ундан ортиқ 5470 та (42,9% жами амалга оширилганга нисбатан) ғолиб лойиҳалар амалга оширилган бўлса, 43 фоиз маҳаллаларда ғолиб лойиҳалар мавжуд эмас. Ғолиб лойиҳаларга жами 10,3 трлн сўм маблағ йўналтирилиб, шундан 41 фоизи (4,2 трлн сўм) тўрт ва ундан ортиқ лойиҳалари ғолиб бўлган маҳаллаларга тўғри келган.

7-расм. Тўрт ва ундан ортиқ лойиҳалари ғолиб бўлган маҳаллаларга йўналтирилган маблағлар, трлн сўм.

Мисол учун, Бухоро вилояти Қоровулбозор тумани Касб-ҳунар мактаби моддий техника базасини ривожлантириш лойиҳаси 2023 йил 2 мавсумда ҳамда 2024 йил 1 мавсумда ғолиб бўлган. Умумий маблағи 2 мавсумда 1,7 млрд сўмни ташкил этган; Қоровулбозор тумани 2-сон умумтаълим мактабида қурилиш ва жиҳозлаш лойиҳалари бўйича 2022 йил 1 ва 2 мавсумларда, 2023 ва 2024 йиллар 1 мавсумларида ғолиб бўлган. Умумий маблағи 4 мавсумда 2,4 млрд сўмни ташкил этган; Сирдарё вилояти Ширин шаҳри 1 умумтаълим мактабида таъмирлаш ва моддий-техника базасини ривожлантириш тадбирлари бўйича 2022 йил 2 мавсумда 2 та, 2023 йил 1 ва 2 мавсумларда ҳамда 2024 йил 1 мавсумда 1 тадан лойиҳалар ғолиб бўлган. Умумий маблағи 4 мавсумда 5 лойиҳа қиймати 1,8 млрд сўмни ташкил этган.

Ташаббусли бюджет доирасида амалга оширилган лойиҳалар таҳлили натижасида, бугунги кунда ташкилий жараёнда қуйидаги бир қатор ўз ечимини кутаётган муаммолар аниқланди:

1. Овоз бериш босқичида фуқаролар томонидан пул маблағларини овоз йиғиш учун йўналтириш ҳолатлари мавжуд.

2. Ижтимоий соҳа ходимларини овоз йиғиш мақсадида мажбурий меҳнатга жалб қилиниши ҳолатлари кузатилмоқда.

3. Турли субъектлар томонидан моддий рағбат эвазига овоз тўплаб бериш хизматлари ташкил этилиши жамият орасида ташаббусли бюджет жараёни аҳамиятини пасайтириб, айрим ҳолларда унга нисбатан салбий муносабат уйғотмоқда.

4. Айрим маҳалла ва ташкилотларнинг ташаббусли бюджет жараёнида кетма-кет иштирок этиб ғолиб бўлиши, бошқа маҳаллалар аҳолиси орасида мазкур жараёнга ишончсизликни уйғотмоқда.

5. Ташаббусли бюджет платформасида тақдим этилган лойиҳаларнинг таҳлили танловда асосан ижтимоий объектлар кўп овоз олаётганлигини кўрсатмоқда. Умумтаълим мактабларини таъмирлаш ва моддий-техника базасини ривожлантириш бўйича лойиҳалар мактаб раҳбариятининг маъмурий усулларни қўллаб, овоз йиғишни ташкиллаштириши натижасида ғолиб деб топилиши маълум бир ҳудудда яшовчи фуқароларнинг ташаббуслари амалга ошмаслигига сабаб бўлмоқда.

6. Фуқаролар томонидан лойиҳаларни шакллантиришда уларнинг қиймати тегишли ҳисоб-китобларсиз “Очиқ бюджет” ахборот порталига жойлаштирилиб,

ажратиладиган маблағлар модерация жараёнида камайтирилганда ташаббус билдирган фуқаро ёки фуқаролар гуруҳи ҳолат сабабларини тушунмасдан норозилиги юзага келмоқда.

Хулоса ва таклифлар.

2. Сунъий ажиотаж ҳосил қилиб овозларни тўплаш ҳолатларини олдини олиш мақсадида “Очиқ бюджет” ахборот порталида овоз бериш жараёнида лойиҳалар тўплаган овозларни фақатгина лойиҳа ташаббускори кўра олиши имкониятини жорий этиш ва ҳар бир лойиҳа бўйича тўпланган овозларни овоз бериш жараёни якуни бўйича эълон қилиш.

3. Бошқа ҳудудлардан моддий рағбат эвазига овозларни жалб қилиш тажрибасини қисқартириш мақсадида ҳар бир лойиҳа бўйича овоз беришни ташаббус билдирилган ҳудуд (*кўпи билан вилоят*) доирасида чеклаш (*OneID орқали назоратни амалга ошириш*).

4. Ташаббусли бюджет жараёнида кетма-кет иштирок этиб қолиб бўлиш муаммосининг сабабларидан бири лойиҳалар ўз ичига бир нечта тадбирларни олган “лойиҳалар тўплами” (*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 03.05.2023 йилдаги 183-сон қарори мисолида*) сифатида амалга ошириш имконияти чекланганлиги ва ажратиладиган маблағларнинг базавий ҳисоблаш миқдорининг 4 минг баробари миқдоридан чекланганлиги.

Олий Мажлис Сенати Кенгашининг КҚ-666-IV-сон қарори билан барча маҳаллалар учун қолиб бўлиш имкониятини яратиш мақсадида сўнги мавсумларда кетма-кет икки маротаба қолиб деб топилган маҳаллалар учун навбатдаги иккита мавсум доирасида лойиҳа киритиш имкониятини чеклаш маҳалла сони кам бўлган ҳудудлар (*Навоий в. Ҳозгон ш. 4 маҳалла, Томди т. 8 маҳалла, Бухоро в. Қоровулбозор т. 7 та маҳалла, Сирдарё в. Ширин ш. 7 та маҳалла ва ш.к.*) ҳамда муаммолари кўп бўлган йирик маҳаллаларнинг ташаббусли бюджет жараёнида иштирокини чеклашга олиб келади. Киритиладиган чекловларни маҳаллалар учун эмас, фақатгина ташкилотларга нисбатан амалга киритиш.

Бир объектда бир нечта турдаги тадбирларни амалга ошириш зарур бўлган лойиҳаларни ўз ичига бир нечта тадбирларни олган “лойиҳалар тўплами” сифатида амалга ошириш, ушбу лойиҳаларнинг умумий қиймати базавий ҳисоблаш миқдорининг 4 минг баробаридан ошганда уларнинг максимал қийматини 10 минг баробаригача белгилаб, модерация жараёнини Қорақолпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари даражасида ёки бошқа коллегиял органда амалга ошириш. Ушбу турдаги лойиҳалар ташаббускори бўлган ташкилот кейинги икки мавсум давомида ташаббусли бюджет жараёнида иштирок этмайди.

5. Ташаббусли бюджет доирасида ижтимоий соҳа объектларини таъмирлаш ва жиҳозлаш билан боғлиқ тадбирларни амалга оширмаслик таклиф этилади. Натижада жамоавий муаммоларни ҳал этишга қаратилган йўлларни таъмирлаш, ҳиёбонлар ва болалар майдончаларини барпо этиш, экологияни яхшилаш, ичимлик ва оқова сув таъминотини яхшилаш, кўча чироқларини ўрнатиш (таъмирлаш) ва маҳалла ҳудудини обод қилиш бўйича киритилаётган лойиҳаларнинг қолиб бўлиш имконияти ошади.

6. Фуқаролар орасида модерация жараёнидан кейин лойиҳа қиймати камайтирилган вақтда турли саволлар юзага келишини олдини олиш, ҳамда лойиҳа бўйича талаб этиладиган маблағларнинг дастлабки ҳисоб китобларини аниқроқ амалга ошириш имкониятини яратиш мақсадида «Очиқ бюджет» ахборот порталида онлайн калькулятор функциясини қўшиш. Бунда биринчи босқичда йўлларни таъмирлаш билан боғлиқ ҳисоб-китоблар, келгуси босқичларда бошқа соҳалар кесимида ҳисоб-китобларни онлайн амалга ошириш имкони жорий этиш таклиф этилади.

Адабиётлар/Литература/Reference:

25 QUESTIONS ON INITIATIVE BUDGETING (2017) Kudrin Foundation for the Support of Civil Initiatives. (n.d.). Available at: <https://www.oidp.net/docs/repo/doc233.pdf>, 5 сmp.

Gavrilova N.V. (2016) [Overseas trends in the participatory budgeting]. Nauchno-issledovatel'skii finansovyi institut. Finansovyi zhurnal = Financial Journal, no. 2, pp. 118–125. (In Russ.).

Lex.uz. (2018). ПҚ-3917-сон 22.08.2018. Бюджет маълумотларининг очиқлигини ва бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида. [online] Available at: <https://lex.uz/docs/3879197>.

Lex.uz. (2021). ПҚ-5072-сон 13.04.2021. Бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. [online] Available at: <https://lex.uz/docs/5370805>.

Lex.uz. (2021). ПҚ-5250-сон 22.09.2021. 'Очиқ бюджет' ахборот портали орқали жамоатчилик фикри асосида шакланган тадбирларни молиялаштиришни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида. [online] Available at: <https://lex.uz/docs/5651405>.

Lex.uz. (2022). ПҚ-409-сон 25.10.2022. Жамоатчилик фикри асосида шакллантириладиган лойиҳаларни молиялаштириш қўламини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида. [online] Available at: <https://lex.uz/uz/docs/6251478>.

Lex.uz. (2023). 183-сон 03.05.2023. 'Обод қишлоқ' ва 'Обод маҳалла' дастурларини жамоатчилик фикри асосида ташаббусли бюджетлаштириш жараёнлари орқали амалга ошириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида. [online] Available at: <https://lex.uz/docs/6456544>.

Lex.uz. (2023). ПҚ-117-сон 10.04.2023. Ташаббусли бюджетлаштириш амалиётини янада такомиллаштириш ҳамда фаол маҳаллаларни қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида. [online] Available at: <https://lex.uz/docs/6429853>.

Lex.uz. (2024). 156-сон 26.03.2024. Жамоатчилик фикри асосида ишлаб чиқилган 'Менинг боғим' лойиҳаларини шакллантириш ва молиялаштириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида. [online] Available at: <https://lex.uz/docs/6860237>.

Lex.uz. (2024). КҚ-666-IV-сон 30.01.2024. Ташаббусли бюджет жараёнларини ўтказиш ҳамда молиялаштириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида. [online] Available at: <https://lex.uz/uz/docs/6790170>.

Lex.uz. (2024). КҚ-787-IV-сон 29.07.2024. Ташаббусли бюджет жараёнларини ўтказиш ҳамда молиялаштириш тартиби тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида. [online] Available at: <https://lex.uz/docs/7048982>.

Sinkina A.A. (2015) [A budget for citizens as a tool of open government]. *Ekonomika i upravlenie v XXI veke: tendentsii razvitiya = Economics and Management in 21st Century: Development Trends*, no. 23, pp. 120–133. (In Russ.).

Vagin V.V., Gavrilova N.V., Shapovalova N.A. (2015) [Proactive budgeting in Russia: Best practices and development trends]. Nauchno-issledovatel'skii finansovyi institut. Finansovyi zhurnal = Financial Journal, no. 4, pp. 94–103. (In Russ.).

Www.lex.uz. (2022). ПҚ-197 08.04.2022 Туман ва шаҳар бюджетлари маблағларини жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тадбирларга йўналтириш жараёнида фуқароларнинг иштирокини янада қўллаб-қувватлаш тўғрисида. [online] Available at: <https://www.lex.uz/pdfs/5945298>.